

UDK 930.85 (497.12 Koper) "16/17"

Salvator Žitko
Koper

KULTURNI UTRIP KOPRA V ČASU ANTONIA TARSIE

Ob italijanskih državicah je v drugi polovici 17. stoletja, torej v času ko je živel in deloval Antonio Tarsia, tudi Beneška republika čedalje bolj izgubljala gospodarsko nadvlado, odkar je trgovina v Levantu skoraj popolnoma zamrla. Zdelo se je, da je Italija in z njo tudi Serenissima vso preostalo energijo usmerila v umetnost, predvsem v arhitekturo, glasbo in slikarstvo, da bi na tem področju in seveda v skupnem jeziku in teritoriju našla novo nacionalno identiteto.

Položaj Kopra med Beneško republiko na eni in habsburškim Trstom in njegovim zaledjem na drugi strani, je bil v zrcalu specifičnih zgodovinskih okoliščin dokaj zanimiv in pomemben, zato razen na gospodarskem in politično-upravnem področju vzbuja pozornost tudi na kulturnozgodovinskem in umetnostnem področju. Sama kulturna dediščina ter ohranjeni dokumenti zgovorno govorijo o tem, da je Koper stoletja sledil okusu Benetk in na splošno italijanskega prostora; ob tujih mojstrih, umetnikih in arhitektih, ki so v mestu zapustili vidne sledove, pa se mesto ponaša tudi z lastnimi ustvarjalci in dosežki, predvsem v času največjega kulturnega razcveta med 16. in 18. stoletjem.

Postopno upadanje gospodarske in politične moči ter vojne in kuge, ki so Koper pretresale še v prvi polovici 17. stoletja, niso bistveno načele ustvarjalnega zagona ne v kulturi ne v umetnosti. Nasprotno, ravno 17. stoletje je bilo eno najplodovitejših tako na področju slikarstva kot kiparstva in arhitekture, kar je vse nedvomno povezano z duhovno in idejno prenovi po Tridentinskem koncilu.¹

Stavbna dejavnost je po plodni romaniki, gotiki in renesansi tudi v baroku prispevala mestu svoj pomembni delež in v velikem ustvarjalnem zanosu, zlasti z nekaterimi baročnimi regulacijami, dokončno oblikovala njegov mestni prostor. Rasle so nove palače in stavbe, ki po lepoti in imenitnosti niso v ničemer zaostajale za podobnimi v drugih mestih Serenissime. Novi graditelji in arhitekti so v veliki meri sprejemali in spoštovali ustaljene prostorske vrednote mesta, ki ga je izoblikoval romanski, gotski in renesančni čas.²

Barok seveda skoraj ni mogel mimo najbolj uglednih javnih zgradb, bodisi posvetnih bodisi cerkvenih, ki so v glavnem osredotočene ob obeh mestnih trgih. Tu in tam je svoje sledi zapustil le na fasadah ali pa v notranjščinah, v posameznih

1 S. Cella, Studi sull'Istria dell'600 considerazioni, AMSI, vol. XVII NS, Venezia 1969, str. 65/68.

2 S. Bernik, Koper-Izola-Piran, Organizem slovenskih obmorskih mest, Ljubljana-Piran 1968, str. 12.

detajlih in stavbnih členih, pa tudi v celotnih volumnih in kompleksih, kakor so pač narekovala prilike in zmogljivosti naročnikov.

Baročna doba je v mesto priklicala tudi nove cerkvene redove, ki naj bi ob frančiškanih, dominikancih, servitih, gregoritih tretjerednikih, klarisah in avguštinkah, ki so v mestu delovali že od srednjega veka dalje, pomagali utrjevati katoliško vero. Tako so se leta 1621 nastanili v Kopru beraški kapucini, "jezuiti ljudskih množic", ki naj bi znova vzpostavili katoliško duhovno življenje. Na obrobju današnjega Giordanovega trga so si postavili samostan s cerkvijo sv. Marte. S to cerkvijo se je v mestu uveljavil nov tip sakralne arhitekture po italijanskih vzorih z enotnim, vzdolžno poudarjenim tlorisom in ravno sklenjenim presbiterijem, ki je razodeval tudi nekatere posebne značilnosti kapucinske meniške arhitekture.³ Baročna doba je dala tudi dokončno podobo drugim samostanskim kompleksom: cerkvi in samostanu sv. Klare, samostanu avguštink in pripadajoči mu cerkvi sv. Blaža, samostanu in cerkvi sv. Ane, pa cerkvi sv. Frančiška, sledovi barokizacije pa so vidni tudi na manjših sakralnih objektih.

Barok je v Kopru zapustil tudi obilne sledove v skulpturi, rezbarstvu in na splošno v umetnoobrtnih panogah. Ni naključje, da se je večji del baročnega dekorja osredotočil v koprski stolnici, ki je po načrtih beneškega arhitekta Giorgia Massarija v letih 1716-1749 dobila povsem novo baročno preobleko.

Za cerkve so poleg oltarjev in prižnic skozi ves barok nastajala tudi številna rezbarska dela, tako korne klopi, škofovski prestoli, posebni oltarji za velikonočne obrede, leseni baldahini za nameščanje oltarnih zaves, oltarne mize, knjižni pulti, svečniki, procesijske svetilke, fanali in podobno.⁴ Med baročno opremo koprskih cerkva je potrebno omeniti tudi edine ohranjene beneške orgle v cerkvi sv. Ane, ki še vedno imajo izvorno dispozicijo. Poleg Dalmatinca Petra Nakića je v Kopru deloval eden najpomembnejših beneških orglarjev Gaetano Callido; svojo široko produkcijo orgel je začel po letu 1763. Žal niso več ohranjene njegove orgle v cerkvi sv. Blaža pa tudi orgle v nekdanji cerkvi sv. Klare.⁵

Obdobje po tridentinskem koncilu se je zelo plodno izrazilo tudi na likovnem področju. Prav na pragu baroka srečamo v Kopru ime slikarja, ki je s suvereno potezo čopiča ustvaril vrsto zelo kvalitetnih del. Gre za Zorzija Venturo, zadrškega slikarja, ki se je po letu 1580 udomačil v Kopru in postal osrednja osebnost manieristično usmerjenega slikarstva na prehodu med 16. in 17. stoletjem v Istri.

Prvo polovico 17. stoletja je v istrskih mestih zaznamovala delavnica Palme ml. in J. Tintoretta, kasneje pa še P. Veroneseja. Med najboljšimi deli zgodnjega 17. stoletja je podoba Marije s svetniki in modelom Kopra, ki jo je leta 1621 naslikal Marc'Antonio Bassetti za samostansko cerkev sv. Marte. Za beneško slikarstvo druge polovice 17. stoletja pa je značilen vpliv Luca Giordana, ki je v Benetke prinesel naturalistično caravaggiovsko slikarstvo. Giordanov vpliv je viden predvsem v delih Antonia Zanchija, zadnjega pomembnejšega koprškega slikarja beneškega obdobja. Od sedmih slik, namenjenih koprski stolnici, ki jih je Antonio Tarsia kot stolnični organist gotovo poznal, se je ohranila ena sama: Svatba v Kani Galilejski iz leta 1680.⁶

3 S. Bernik, *Istotam*, str. 82.

4 S. Vrišer, *Baročno kiparstvo na Primorskem*, Ljubljana 1983, str. 151.

5 M. Bizjak / E. Škulj, *Orgle na Slovenskem*, Ljubljana 1985, str. 80.

6 T. Brejc, *Slikarstvo od 15. do 19. stoletja na Slovenski obali*, Koper 1983.

Ob izzvenenju baročne dobe sta začela v Kopru postopno upadati tudi ustvarjalni zagon in kvaliteta. Kljub temu je bilo baročno obdobje glede na težke gospodarske in socialne razmere še vedno dovolj razgibano in ustvarjalno, da ga lahko primerjamo z obdobjem humanizma in renesanse.

Vse do leta 1630/31 je Koper kot prestolnica beneške Istre pogosto presegal 8000 prebivalcev, toda kuga, ki je izbruhnila tistega leta, je pokosila 2/5 vsega prebivalstva. Šele v naslednjih osemdesetih letih je njihovo število ponovno naraslo na 4650, kot navaja novigrajski škof G.F. Tommasini, leta 1774 pa na 6350 prebivalcev.⁷

Seveda je v kulturnem življenju mesta nekaj pomenila le ozka plast izobraženstva, ki je v glavnem izhajalo iz vrst plemstva in višje duhovščine. V ta krog lahko prištevamo tudi pripadnike nekaterih redov, zlasti frančiškanov, dominikancev in gregoritov, kasneje pa tudi scolopov oziroma piaristov, ki so se posvečali vzgoji in izobrazbi plemiške mladine. Za izobraženstvo, kamor lahko prištevamo tudi zdravnike, advokate in mestne uradnike, je bilo ukvarjanje z leposlovjem in poezijo, ki sta bila tudi sicer zelo v modi, skoraj nekakšna častna obveznost pa morda tudi zatočišče pred provincialnim dolgočasjem in lagodjem.⁸

Kulturno življenje mesta se je v drugi polovici 17. in potem v celotnem 18. stoletju odvijalo v glavnem v akademijah in Collegiu dei Nobili, nekakšnem vzgajališču plemiške mladine. S svojim delovanjem se je v prva desetletja 17. stoletja prevesila Akademija Palladiana ali dei Palladi; najvidnejša osebnost akademije je bil nekaj časa znameniti koprski zdravnik Santorio Santorio, po njegovem odhodu pa Girolamo Vida in Ottonello de Bello. V prvem desetletju 17. stoletja so bili med Palladiani aktivni še Pietro Pola, de Belli in Nicolò Manzuoli, ki je leta 1611 izdal svoje znamenito delo "Nova descrizione della provintia dell'Istria, con la vita delli Santi e Sante di detta provintia". Akademija Palladiana je dokaj opešala z de Bellijevo smrtjo leta 1625, dokončni udarec pa ji je verjetno zadala kuga leta 1630/31.⁹

Vse do leta 1647 nimamo poročil o kaki novi akademiji, tega leta pa je začela delovati Akademija dei Risorti. Zasluga za njen nastanek gre v glavnem tedanjemu koprskemu podestatu Marc'Antoniju Grimaniju. Med vidnejše osebnosti akademije prištevamo don Aurelija de Bellija, kanonika in dekana koprške stolnice, ki je bil obenem tudi učitelj retorike. Največjo pozornost koprskih akademikov pa je gotovo vzbujal zdravnik Prospero Petronio, ki je okoli leta 1680 spisal obširno delo "Memorie sacre e profane dell'Istria e della sua metropoli". Delo, ki ga je kasneje Agostino Carli-Rubbi ocenil kot "fort savante et très étendue", je vse do najnovejšega časa ostalo v rokopisu, kljub temu pa so ga s pridom uporabljali številni zgodovinarji.¹⁰

Najodličnejša osebnost Akademije dei Risorti pa je bil nekaj let zagotovo koprski zdravnik Girolamo Vergerio, ki je diplomiral v Padovi iz medicine in filozofije; kot navaja G.F. Tommasini, je bil leta 1653 imenovan za rednega profesorja v Pisi, leta 1665 pa ga je beneški Senat povabil, da prevzame medicinsko katedro v Padovi.

7 B. Ziliotto, *Accademie e accademici di Capodistria (1478-1807)*, Archeografo triestino, R. LVIIIV S, Trieste 1944, str. 118.

8 B. Ziliotto, *istotam*, str. 118.

9 B. Ziliotto, *istotam*, str. 148.

10 B. Ziliotto, *istotam*, str. 151.

V koprski akademiji je bil aktiven predvsem v letih 1647-1653 in nato od 1656 do 1659.¹¹

Med uglednejšimi člani akademije je bil tudi Cristoforo Tarsia, nimamo pa podatkov, da bi bil član akademije tudi Antonio Tarsia.

Kratek intermezzo v življenju in delovanju koprskih akademikov predstavlja Akademija dei Divertiti, ki so jo verjetno ustanovili mladi študentje koprskega Collegia pod vodstvom Giovannija Marie Forestija, ki je bil, kot navaja G. Pusterla, leta 1689 rektor Collegia in učitelj retorike.¹²

Na splošno je bil koprski Collegio pravo kulturno in intelektualno žarišče mesta. Nastal je leta 1675, svoje prostore oziroma dostojno zgradbo, pa je dobil po zaslugi podestata Angela Morosinija, tri leta kasneje.¹³ V prvem obdobju so v Collegiu poučevali somasci, leta 1699 pa so jih nasledili scolopi oziroma piaristi - očetje ubožnih šol. S prihodom scolopov je ugled koprskega Collegia zelo narasel, tako da so učenci prihajali celo iz oddaljenega otoka Krfa, saj se jim je Koper zdel kot Padova v miniaturo. Priznati je treba, da je Rimska cerkev pošiljala v Koper najboljše predstavnike tega reda, zato je plemiški sloj njim in njihovim učnim metodam povsem zaupal.¹⁴ Koprski Collegio je imel status podružnice kolegija Nazarenov v Rimu, ki je pripadal tamkajšnjemu redu piaristov.

Zgradba Collegia je bila, kot je videti še danes, prostorna in zračna, z dvema dvoriščema, vrtom in cerkvico S. Maria Nuova, ki pa je bila porušena v 19. stoletju. V času karnevala so učenci pripravljali gledališke predstave, saj je bilo v šolskem posloju udobno gledališče, v katerem so imeli tudi literarne nastope in filozofske razprave. Prisostvovali so jim najvidnejši predstavniki mesta, po drugi strani pa so v stolnici oziroma pri procesijah ter javnih slovesnostih vzgojitelji uživali posebne privilegije skupaj z mestnim plemstvom, ki jih je v bistvu podpiralo.¹⁵

Collegio je v leposlovje vnesel ne le dober okus, temveč tudi primerne študijske metode in razpoloženje, da se je mladež, ki se je v njem šolala, z vnemo poglobljala v znanstvene panoge. Po drugi strani je Collegio, kot navajajo nekateri avtorji, postal preddverje in vivarij koprške Akademije dei Risorti, ki je tudi sicer delovala v isti zgradbi. V obeh ustanovah so vladali isti humanistični ideali, množica učenih citatov v razpravah in diskusijah, spretnost v sestavljanju verzov in pesnikovanju ter nagnjenje k duhovni tematiki.¹⁶

Za majhno, aristokratsko mesto, kakršen je bil Koper, je bilo torej zelo pomembno imeti dobrega učitelja retorike in poezije, zato je aristokratski sloj zelo pozdravil prihod scolopov. Očetje ubožnih šol, ki so jih hvalili "per singolare esemplarità e piena abilità", so v Koper prihajali iz Ancone, Firenc, Rima in Piemonta ter prinašali s seboj nove učne metode in izkušnje. V študijske programe so vnašali matematiko in fiziko, fakultativno pa tudi tuje jezike, zlasti francoščino in nemščino, med predmeti pa so bili tudi ples, glasba, recitacije in gledališče.¹⁷ Vse tja do padca

11 B. Ziliotto, *istotam*, str. 151.

12 G. Pusterla, *I Rettori di Egida, Giustinopoli, Capo d'Istria, Capodistria 1891*, str. 60.

13 G. Vidossich, *Nuovi materiali per la storia del Collegio di Capodistria*, AMSI, vol. XV, Parenzo 1899, str. 270.

14 P. Kandler, *Il Collegio dei Nobili in Capodistria, L'Istria*, n. 26/27, Trieste 1876, str. 107.

15 D. Venturini, *Il Casato dei marchesi Gravisi*, Parenzo 1907, str. 92.

16 B. Ziliotto, *istotam*, str. 153.

17 B. Ziliotto, *istotam*, str. 160.

Beneške republike leta 1797 je bil Collegio najodličnejša šola v celotni istrski provinci, edina ki je lahko konkurirala jezuitskim kolegijem po Italiji in Avstriji.

Eden pomembnih dogodkov na šolskem področju je bilo tudi osnovanje škofovskega semenišča leta 1710. Utemeljil ga je takratni koprski škof Paolo Naldini. V svojih spisih je poudarjal, da je "Seminarium Italo-Sclavum Naldinianum" potreben predvsem zaradi slovanskega podeželja in potrebe po izobrazbi duhovnikov-glagoljašev.

Sicer pa je v vrsti koprskih škofov, ki jim je kot stolni organist služil Antonio Tarsia, potrebno najprej omeniti Baldassara Bonifacia, ki je bil pred tem generalni vikar in svetnik inkvizicije v Trevisu, sicer pa doktor filozofskih znanosti, prava in teologije. Po navedbah G.F. Tommasinija je bil humanist velikega slovesa in je izdal več kot 50 del verske vsebine, obenem pa je v elegantnem stilu tudi pesnil v latinskem jeziku. V koprski stolnici je dal postaviti nov kor, z vsemi močmi pa je moralno in materialno podpiral koprski kapitelj. Obenem je vzpodbujal mladega Tarsio, da se je pričel ukvarjati z orgelsko glasbo in postopno tudi komponirati.¹⁸

Vidne sledove je v koprskem cerkvenem življenju zapustil tudi škof Francesco Zeno, ki je v svoji škofiji posvetil številne nove cerkve ter poskrbel za širjenje evharističnega kulta.¹⁹

Najodličnejše mesto pa gotovo zavzema Paolo Naldini, avguštinski menih Ermitanov iz Padove, ki ga je na koprski škofovski prestol umestil papež Inocenc XI. leta 1686, posvetil pa kardinal Alessandro Crescenzo pri sv. Avguštinu v Rimu.²⁰

V Kopru je Naldini izvedel vrsto pomembnih del, med drugim je dal postaviti novo škofovsko kapelo, obnoviti škofijsko pisarno, v veliki dvorani škofijske palače pa je dal upodobiti vse koprške škofo od sv. Nazarija dalje z grbi in kronološkimi podatki. Leta 1690 je vodil škofovsko sinodo, deset let kasneje pa se je v zgodovino Istre, zlasti pa Kopra trajno zapisal z izdajo svojega monumentalnega dela "Corografia ecclesiastica o sia Descrizione della Città e della Diocesi di Giustinopoli detto vulgarmente Capo d'Istria".²¹

V času njegovega škofovanja (1686-1713) je torej koprška dieceza doživela enega največjih trenutkov v svoji zgodovini, ki je bil tudi kronan s prenovo in barokizacijo stolnice. V času škofa Naldinija pa je tudi nastala večina glasbenih del Antonia Tarsie.

SUMMARY

The position of Koper (Capodistria) - between the Venetian Republic and the Habsburgian Trieste - was in the context of the specific historical circumstances rather interesting and significant. The preserved cultural heritage indicates that Koper had been for centuries following the Venetian taste, while the town has to its credit not simply foreign masters and artists but also its own creative artists and achievements, above all from the time of its highest cultural efflorescence.

18 G. Radole, La musica a Capodistria, Trieste 1990, str. 47.

19 F. Babudri, Cronologia dei Vescovi di Capodistria, Archeografo triestino, Trieste 1909, vol. V, str. 229.

20 F. Babudri, istotam, str. 232.

21 F. Babudri, istotam, str. 233.

The seventeenth century was one of the most productive ones both in the sphere of music and painting as well as of sculpture and architecture, which all is doubtlessly related to the spiritual reinvigoration following the Tridentine Council. In the cultural life of the town a marked role was played by educated people from all ranks of nobility and higher clergy. The most significant focal points were academies, in particular Academia dei Risorti, originating in 1647. Its membership comprised a series of notable physicians, men of letters, lawyers, theologians, and teachers giving instruction in Collegio dei Nobili, a kind of educational institution for aristocratic youth. Especially important among the teachers were "scolopi" or rather "piarists", who had their centre in Rome. At the turn of the 17th to the 18th century it was also the bishop of Koper, Paolo Naldini, who had with his work and activities entered his name into the ecclesiastical and cultural life of Koper; in 1700 he issued in Venice his monumental work "Corografia ecclesiastica".